

створення сприятливого середовища для суб'єктів ЗЕД, вдосконалення законодавчої бази та підвищення ефективності контролю

Швидке зростання зовнішньої торгівлі в умовах інтеграції національної економіки до глобальної системи зумовлює необхідність удосконалення тарифних та нетарифних інструментів державного регулювання [5]. Нетарифні - передбачають вплив на торгівлю через ліцензування, квотування, технічні стандарти, санітарні та ветеринарні вимоги тощо. Вони вважаються досить ефективними інструментами у реалізації зовнішньоекономічної політики, оскільки дозволяють враховувати специфіку світової економіки, не створюють додаткового податкового навантаження та забезпечують захист стратегічно важливих галузей [6].

Митно-тарифні інструменти ж є визначальними у регулюванні зовнішньої торгівлі та формуванні конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Їх ефективне застосування потребує урахування економічних та політичних аспектів міжнародних відносин.

Перспективи вдосконалення митної політики України пов'язані з адаптацією законодавства до міжнародних стандартів, автоматизацією процесів, цифровізацією контролю, запровадженням системи моніторингу результативності митних заходів та поглибленням співпраці між митними органами і суб'єктами ЗЕД. Реалізація запропонованих заходів сприятиме ефективному управлінню зовнішньоекономічними відносинами, зниженню бар'єрів у торгівлі та розвитку національної економіки.

1. Захожай К.В., Рудик Н.В., Сивульська Н.М. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки*. 2024. № 1 (59). С. 112 – 120. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-112-12>
2. Shrivastava S. Recent trends in supply chain management of business-to-business firms: a review and future research directions. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 2023. Vol. 38 No. 12. P. 2673-2693. DOI: <https://doi.org/10.1108/JBIM-02-2023-0122>
3. Єфімова Г. В., Побережець О. О. Зовнішньоекономічна діяльність України в умовах воєнного стану. *Economic Synergy*. 2024. №2. С. 63–84. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-5>
4. Bondarenko O., Utkina M. Martial law and smuggling of goods: the search for the optimal model of legal liability. *Journal of Financial Crime*. 2024. Vol. 31 No. 1, P. 63-75. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2023-0014>
5. Alsharari N.M. Risk management practices and trade facilitation as influenced by public sector reforms: institutional isomorphism. *Journal of Accounting & Organizational Change*. 2022. Vol. 18 No. 2, P. 192-216. DOI: <https://doi.org/10.1108/JAOC-11-2018-0117>
6. Єроменко А. Р. Вплив воєнного стану на митне регулювання транзиту товарів через кордон України / А. Р. Єроменко, О. О. Сластьоненко // Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems : XVI International scientific and practical conference, 27-29 March 2024, Valencia, Spain. – International Scientific Unity, 2024. – P. 80–82. DOI: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/2397>

Хомяк Н.Л.

д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

СТАЛИЙ, ІНКЛЮЗИВНИЙ ТА СМАРТ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Повномасштабна збройна агресія росії проти України стала чинником системних трансформацій на сільських територіях, які охоплюють соціальну структуру, природні ресурси, землі сільськогосподарського призначення, інституційне середовище та економічну модель розвитку. Руйнування інфраструктури, замінування значних площ, деградація ґрунтів, порушення аграрних ланцюгів постачання, зростання вразливості домогосподарств та поглиблення диспропорцій доступу до послуг формують потребу в оновленні підходів до відновлення сільських територій на принципах сталості, інклюзивності та цифровізації.

Концепція сталого розвитку у європейському та світовому дискурсі включає три основні компоненти: економічний, соціальний та екологічний. У післявоєнних реаліях України ця структура наповнюється додатковими змістами: безпековою складовою, відновленням базової

інфраструктури, відбудовою екосистем, поверненням населення та створенням умов для довгострокової стійкості.

За оцінками Світового банку, сукупні потреби України у відновленні після руйнувань 2022–2024 рр. перевищують 486 млрд дол. США, з яких понад 40 % припадає на житловий сектор, інфраструктуру та сільське господарство [1]. За даними Київської школи економіки, прямі втрати аграрного сектору становлять 80,1 млрд дол. США, включаючи втрати земель, техніки, тваринництва та знищення об'єктів зберігання продукції [2]. За оцінками, близько 30% сільськогосподарських угідь України нині не обробляються через окупацію чи небезпеку мінування, а бойові дії завдали довготривалої шкоди довкіллю та ґрунтовим ресурсам, що негативно впливатиме на сільське господарство в перспективі [3].

У таких умовах сталий розвиток сільських територій потребує інтеграції нових інструментів державної політики, міжнародної підтримки, регіональних стратегій та участі місцевих громад. Уряд схвалив Стратегію розвитку сільського господарства і сільських територій на період до 2030 року [4], спрямовану на зміцнення продовольчої безпеки, підвищення стійкості агровиробництва, ефективне землекористування та розвиток громад. У ній акцент зроблено на принципах сталості, інклюзивності та використанні інноваційних старт технологій.

Соціальна, економічна та цифрова інклюзія є основними вимогами сучасного сільського розвитку, особливо у воєнний і повоєнний періоди. Соціальна інклюзія означає підтримку вразливих груп населення на селі та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у життя громад. Війна актуалізувала цю проблему адже сільські громади змушені приймати підприємства, евакуйовані з прифронтових зон, та значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Необхідно забезпечити людям робочі місця, житло і доступ до базових послуг, аби вони стали повноправною частиною місцевої економіки та соціуму. Економічна інклюзія вимагає підтримки дрібних фермерів і підприємців, щоб вони могли конкурувати нарівні з агрохолдингами і брати участь у відбудові економіки. Досвід війни показав, що малі фермерські господарства виявилися більш гнучкими та стійкими, адаптуючись до складних умов та продовжуючи забезпечувати продовольством свої громади і армії. Цифрова інклюзія покликана подолати цифровий розрив між містом і селом, забезпечивши сільському населенню доступ до інтернету, електронних послуг та освіти. Умови війни довели важливість цього тому, що цифрові рішення необхідні для підтримання безпеки населення і нормального соціального життя, навіть під час воєнного стану [5]. Наприклад, сучасні системи оповіщення про небезпеку чи онлайн-освіта для дітей у сільській місцевості – усе це елементи цифрової інклюзії, що підвищують стійкість села. Інклюзивний підхід у розвитку сільських територій також означає залучення громадян до прийняття рішень і контролю за відбудовою. Це запорука прозорості та довіри, що особливо актуально в повоєнний час.

Сільські території України функціонують як багатовимірний соціально-економічний простір, у якому взаємодіють виробничі, соціальні, культурні та екологічні компоненти. Сільські громади виконують низку критично важливих функцій – від продовольчої та енергетичної безпеки до збереження культурної спадщини та підтримання екосистемних послуг. Саме ця багатофункціональність зумовлює потребу у комплексних моделях розвитку, де економічні, соціальні й екологічні пріоритети виступають взаємодоповнюючими складовими, а не конкурентними напрямками [5].

Використання смарт-підходів у сільському розвитку відкриває нові можливості для підвищення ефективності та стійкості сільських територій. В умовах децентралізації та війни виявлено потребу у комплексному розв'язанні проблем сіл власними силами із застосуванням smart-технологій, щоб громади могли виживати і розвиватися економічно незалежно [6]. Зокрема, цифровізація аграрного сектору та систем управління дозволяє оптимізувати ресурси і приймати обґрунтовані рішення на основі даних. Точне землеробство (GPS-навігація, дрони, сенсори) допомагає раціонально використовувати добрива, воду та паливо, що особливо важливо за дефіциту ресурсів і небезпеки на полях. Енергозбереження та відновлювана

енергетика (сонячні панелі, біогазові установки) здатні забезпечити енергонезалежність села, що критично в умовах пошкодження енергомереж та загрози блекаутів. Впровадження smart-рішень на рівні громад (концепція «розумних сіл») включає створення цифрових хабів, електронного урядування на місцях, систем дистанційного навчання і адміністративних послуг. Такі інновації не лише покращують якість життя у сільській місцевості, але й роблять село привабливішим для молоді та інвесторів, сприяючи післявоєнному відродженню.

Цифровізація сільських територій розглядається як один із основних драйверів їх післявоєнного відновлення. Сучасні цифрові інструменти (геоінформаційні системи, дистанційний моніторинг земель, електронне урядування, системи управління ресурсами) можуть суттєво підвищити спроможність громад планувати, реалізовувати та контролювати проекти відбудови. Крім того, цифрові сервіси забезпечують доступність адміністративних, освітніх і медичних послуг для віддалених населених пунктів, зменшуючи соціальну нерівність між містом і селом. Інтеграція інноваційних рішень у локальні стратегії розвитку формує основу для smart-громад, здатних ефективно управляти своїми ресурсами й створювати нові можливості для населення [5].

Виклики післявоєнного відновлення сільських територій є масштабними, проте їх подолання відкриває шлях до якісно нового рівня розвитку села. Першочерговим завданням стане відбудова інфраструктури (доріг, мостів, систем енерго- та водопостачання, шкіл, амбулаторій) з урахуванням принципів безбар'єрності та енергоефективності. Необхідне розмінування сільськогосподарських угідь та відновлення ґрунтів, очищення водоєм від забруднень війни. Вирішення цих проблем є передумовою повернення агровиробництва на довоєнний рівень і забезпечення продовольчої безпеки. Демографічний аспект також критичний, адже слід стимулювати повернення населення в села, створюючи належні умови для життя – робочі місця, житло, доступ до освіти і медицини. Без цього існує ризик подальшого знелюднення сільських територій. Водночас після війни з'являються й нові перспективи. Наприклад, згуртованість, яку продемонстрували громади у тяжкі часи, може стати фундаментом для розвитку соціального капіталу в селах. Багато громад вже зараз займаються локальними проектами відбудови, волонтерськими ініціативами, допомагаючи одне одному. Ця внутрішня енергія та солідарність здатні прискорити відновлення села і сформувати нову якість життя.

Особливої уваги вимагає проблема деградації земель сільськогосподарського призначення, яка в умовах війни набула безпрецедентних масштабів. Українські ґрунти й до 2022 року перебували під тиском ерозійних процесів, виснажливих сівозмін, недостатнього внесення органічних добрив та нераціонального землекористування. Воєнні дії лише поглибили ці процеси, спричинивши руйнування агроландшафтів, забруднення територій та порушення водного режиму. Відновлення родючості ґрунтів, проведення рекультивації та впровадження ґрунтоохоронних технологій є основною умовою відбудови аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки країни [5].

Для реалізації вказаних завдань необхідні дієві інструменти політики та підтримки сільського розвитку. На національному рівні важливо оновити стратегію розвитку сільських територій з урахуванням викликів війни і Цілей сталого розвитку. Державна підтримка має бути спрямована на мікрорівень: гранти та пільгові кредити фермерам і малому бізнесу, стимулювання кооперації на селі, розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, освіти і перекваліфікацію сільського населення. Реформа децентралізації, що передала громадам більше повноважень і ресурсів, створює можливості для ефективнішого планування місцевого розвитку, тому необхідно забезпечити методичну і фінансову підтримку громадським проектам, зокрема у сфері зелених технологій та підприємництва. Міжнародна підтримка, особливо з боку ЄС, відіграє критично важливу роль. Європейський Союз вже розгортає програми фінансування відбудови України, а його досвід розвитку сільських територій може бути використаний як взірєць. Зокрема, підходи спільної аграрної політики ЄС, ініціативи такі як LEADER (залучення місцевих громад до розвитку) та концепція Smart

Villages («розумних сіл») є релевантними для українських реалій. Співпраця з ЄС дозволяє впроваджувати європейські стандарти прозорості, екологічності та інноваційності у повоєнній відбудові села. Комплексний підхід, що об'єднує зусилля держави, громад та міжнародних партнерів, вже формується тому, що практикується поєднання відбудови інфраструктури з реформами врядування, підтримкою малого бізнесу та гендерною рівністю, щоб забезпечити стале та справедливе відновлення [7].

Важливо також враховувати потенціал локальних економік, які у сільських громадах можуть стати основою довгострокової стійкості. Розвиток мікропідприємництва, сімейних фермерських господарств, крафтового виробництва, зеленої енергетики та сільського туризму є основними напрямками диверсифікації місцевої економіки. Такі види діяльності не лише створюють додаткові робочі місця, а й формують нові соціальні та економічні зв'язки всередині громад, посилюють їхню автономність та зменшують залежність від великих агрохолдингів. Саме локалізація економічних процесів дозволяє громадам швидше адаптуватися до воєнних і післявоєнних викликів та забезпечувати власну стійкість у довгостроковій перспективі [5].

Сталий, інклюзивний та smart розвиток сільських територій України в умовах війни та післявоєнного відновлення є стратегічною передумовою формування стійкої моделі економічного зростання, підвищення якості життя населення та збереження природних ресурсів. Поєднання цифрових технологій, європейських екологічних стандартів, соціальної інклюзії та сучасних інструментів управління дозволить забезпечити довгострокову стійкість сільських територій і сприятиме інтеграції України у європейський простір сталого розвитку.

1. Ukraine Rapid Damage And Needs Assessment (RDNA4). February 2022 – December 2024. The World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, 2025. 194 p. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099022025114040022> (дата звернення: 15.11.2025).
2. Звіт про прямі збитки інфраструктури внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2024 року / Д. Андрієнко, Д. Горюнов, В. Грудова, Ю. Маркуц, Т. Маршалок, Р. Нейтер, І. Піддубний, І. Студеннікова, Д. Топольськов ; Київська школа економіки (KSE Institute), Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, USAID, UK International Development. Київ, 2025. 28 с.
3. Мамонова М., Бородіна О., Кунс Б. Українське сільське господарство у воєнний час стійкість, реформи та ринки. URL: <https://www.tni.org/uk/article/ukrainian-agriculture-in-wartime> (дата звернення: 20.11.2025).
4. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2024 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.11.2025).
5. Хомюк Н.Л. Сталий розвиток та соціальна інклюзія у відновленні сільських територій : навчальний посібник. Луцьк : ФОП Косенко А.О., 2025. 256 с.
6. Пропозиції щодо розвитку «розумних сіл» в умовах сталого відродження України. RURALED. URL: <https://ruraled.eu/proposals-for-smart-village-development-in-the-sustainable-renaissance-of-ukraine/> (дата звернення: 15.11.2025).
7. United Nations Development Programme in Ukraine. Supporting Ukraine's Vision: Transparent, Inclusive, and Sustainable Development : brochure. – Kyiv : UNDP Ukraine, July 2025. 8 p.